

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश डा. श्री नहकुल सुवेदी
माननीय न्यायाधीश तिलप्रसाद श्रेष्ठ
आदेश

०८०-WO-०८७७

मुद्दा:- उत्प्रेषण परमादेश समेत।

बलभद्र आचार्यको नाती पडानन्द आचार्यको छोरा जिल्ला संखुवासभा साविक
मनकामना-४ को परिवर्तित ऐ. जिल्ला खाँदवारी न.पा.वडा नं. ८ बस्ने वर्ष
६१ को छत्रमणि आचार्य.....१
ऐ. को नाती ऐ. को छोरा ऐ. ऐ. बस्ने वर्ष ७३ को रामप्रसाद आचार्य.....१
सैनध्वज विश्वकर्माको नाती रुद्रबहादुर विश्वकर्मा को छोरा ऐ. ऐ.बस्ने वर्ष
४५ को हरीबोल विश्वकर्मा.....१
धनध्वजको नाती कुवेर सिंहको छोरा ए. जिल्ला साविक मनकामना २ को निवेदक
परिवर्तित खाँदवारी न.पा. वडा नं. १ बस्ने वर्ष ७६ को प्रेम बहादुर राई...१
पूर्णध्वजको नाती भिमसेन बहादुर को छोरा ऐ. ऐ. बस्ने वर्ष ५३ को
भूपसेखर चन राई.....१
छत्रमानको नाती सोभितमानको छोरा ऐ. ऐ. बस्ने वर्ष ७० को धन प्रसाद
राई.....१
अविध्वजको नाती भैरव बहादुरको छोरा ऐ. ऐ. बस्ने वर्ष ७० को अनन्त



[Handwritten signature]

- कुमार राई.....१
कालुमानको नाती तेज बहादुरको छोरा ऐ. ऐ. वस्ने वर्ष ५२ को भरत
राई.....१
तेजबहादुरको छोरा ऐ.ऐ. वस्ने वर्ष ४८ को बलराम राई.....१
बेल पाण्डेको नाती जितबहादुर पाण्डेको छोरा ऐ.ऐ.वस्ने वर्ष धनबहादुर
पाण्डे.....१
जय प्रसादको बुहारी चन्द्रप्रसादको पत्नी ऐ. ऐ. वस्ने वर्ष ६८ की सीता देवी
अधिकारी.....१
गौरीशंकरको नाती श्रीबेलासको छोरा ऐ.ऐ. वस्ने वर्ष ६८ को शम्भु प्रसाद
भट्टराई.....१
टेकविरको नाती छविलालको छोरा ऐ. जिल्ला साविक पाँमा -५ को परिवर्तित
खाँदवारी न.पा. वडा नं. ४ वस्ने वर्ष ४८ को ठकविर राई.....१
मानबहादुरको बुहारी, हिरालालको छोरी काजीमान की पत्नी ऐ. ऐ. वस्ने वर्ष
३७ की उर्मिला गुरुङ्ग.....१
जंगध्वज राईको नाती भैर बहादुर राईको छोरा ऐ.ऐ.वस्ने वर्ष ५३ को
धनकुमार राई.....१
रत्नबहादुरको नाती उमेश कुमारको छोरा ऐ.ऐ.वस्ने वर्ष ४३ को दिनेश
राई.....१
डिमाको नाती पासाङ फुर्बुको छोरा ऐ. ऐ. वस्ने वर्ष ५३ को दावा शेर्पा.....१
निमासाङ्गेको नातीनी ताम्ङको छोरी वासोङ्गे को पत्नी ऐ. ऐ. वस्ने वर्ष ६१
को जङ्गू शेर्पा.....१
मिडमा रिन्जीनको छोरी ऐ. ऐ. वस्ने वर्ष ७१ की पेम्बा लाकी शेर्पा.....१
निम टिनङको नाती मिमादीकिको छोरा ऐ. ऐ. वस्ने वर्ष ५६ को निमा साँगे
शेर्पा.....१
समेत जना २० को वारेश भै आफ्नो हकमा समेत शेपराजको नाती षडराज
को छोरा जिल्ला संखुवासभा मनकामना - ४ को परिवर्तित खाँदवारी

[Handwritten signature]

विस्तार

न.पा.वडा नं. ८ बस्ने वर्ष ५२ को नारायण अधिकारी.....१

विरुद्ध

- नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषद् सचिवालयको कार्यालय, सिंहदरवार, काठमाडौं.....१
- नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं.....१
- नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं.....१
- नेपाल सरकार, उर्जा तथा सिंचाई मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं.....१
- लगानी बोर्ड नेपाल, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं.....१
- जिल्ला प्रशासन कार्यालय, संखुवासभा, खाँदवारी.....१
- मुआवजा निर्धारण समिति मुकाम जिल्ला प्रशासन कार्यालय, संखुवासभा खाँदवारी.....१
- मुआवजा निर्धारण उपसमिति मुकाम जिल्ला प्रशासन कार्यालय, संखुवासभा खाँदवारी.....१
- जिल्ला संखुवासभा खाँदवारी नगरपालिका.....१
- मालपोत कार्यालय, संखुवासभा.....१
- संखुवासभा जिल्ला खाँदवारी न.पा.वा नं. ९ तुम्लिङ्गटार स्थित रजिष्टर्ड कार्यालय रहेको एसजेविएन अरुण ३ पावर डेभलपमेन्ट कम्पनी लि. (अरुण तेस्रो जलविद्युत् ४०० के.भी. प्रसारण लाईन आयोजना).....१

प्रत्यर्थी

नेपालको संविधानको धारा १३३(२), (३) बमोजिम यस अदालतमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यसप्रकार रहेको छ:-

तथ्यगत वेहोरा

१. हामी निवेदकहरु संखुवासभा जिल्लाको सदरमुकामस्थित हाल परिवर्तित खाँदवारी नगरपालिका वडा नं. १, २, ४ र ८ अन्तर्गत स्थायी घर बसोबास रहेका नेपाली नागरिक हौं । तपसीलका विवरण भएको जग्गा हामी निवेदकका नाममा मा.पो.का. संखुवासभा खाँदवारीमा छुट्टाछुट्टै दर्ता रही हाम्रो भोग स्वामित्व तिरोतिरान रहेको

विस्तार

छत्रमणी आचार्य समेत वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषद् सचिवालयको कार्यालय सिंहदरवार काठमाडौं समेत उत्प्रेषण परमादेश समेत - ०८०-०८०६७७ - पृ. ३

धर्म

हाम्रो निर्विवाद हक स्वामित्वको सम्पत्ति भै प्रस्तुत निवेदन गर्ने हकद्वैया हामीलाई प्राप्त छ ।

तपसिल

क्र.सं.	जिल्ला	साविक गा.वि.स. वडा नं.	हाल न.पा. वडा नं.	कि.नं. क्षे.फ.	दर्तावाला ज.ध.
१.	संखुवासभा	मनकामना-४	खाँदवारी न.पा.८	७५	छत्रमणि आचार्य
२.	"	"	"	१३५२	रामप्रसाद आचार्य
३.	"	"	"	५६	हरीबोल विश्वकर्मा
४.	"	"	"	५७	नारायण अधिकारी
५.	"	मनकामना-०२	खा.न.पा.-०१	३२४	प्रेम बहादुर राई
६.	"	"	"	३२१	भुपसेखर चन राई
७.	"	"	"	३३३	धन प्रसाद राई
८.	"	"	"	३०६	अनन्त कुमार राई
९.	"	पाँमा-८	खा.न.पा.२	१७८१	भरत राई
१०.	"	"	"	१७८०	बलराम राई

धर्म

छत्रमणी आचार्य समेत वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रा परिषद् सचिवालयको कार्यालय सिंहदरबार काठमाण्डौं समेत उत्प्रेषण परमादेश समेत - ०८०-७०-०८७७ - पृ. ४

चमुर

११.	"	"	"	१२६९	धनबहादुर पाण्डे
१२.	"	"	"	१४५८	गीतादेवी पाण्डे
१३.	"	"	"	१२५६	शम्भु प्रसाद भट्टराई
१४.	"	पाँमा-५	"	४८२	ठकविर राई
१५.	"	"	"	४७९	उर्मीला गुरुङ्ग
१६.	"	"	"	२८१	धन कुमार राई
१७.	"	"	"	८००	दिनेश राई
१८.	"	"	"	८०१	ठकविर राई
१९.	"	"	"	७९३	दावा शेर्पा
२०.	"	"	"	७९४	जङ्मु शेर्पा
२१.	"	"	"	७९२	पेम्वा लाकी शेर्पा
२२.	"	"	"	९२७	निम्मा साँगे शेर्पा

२. उल्लेखित विवरण भएका हामी निवेदकहरूका निर्विवाद हकभोग दतां स्वामित्व रहेका जग्गाहरू अरुण तेस्रो जलविद्युत् आयोजनाको ४०० के.भी. प्रसारण लाईनका टावरहरू निर्माणका लागि जग्गाहरू अधिग्रहण गर्न परियोजनाबाट अनुरोध भई आए बमोजिम बिपक्षीहरूले अधिग्रहण प्रक्रिया अगाडी बढाउँदा भएका काम कारवाही निर्णयमा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को बाध्यात्मक प्रक्रियागत व्यवस्थाको अनुशरण र अनुपालन नभएको, अधिकार क्षेत्र बाहिर गई कानून प्रतिकूल निर्णय गरिएको, हामी निवेदक लगायत स्थानिय निकायका जनप्रतिनिधि, जिल्ला समन्वय परिषदका

चमुर

द्वन्मगी आचार्य समेत वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषद् सचिवालयको कार्यालय सिंहदरवार काठमाण्डौं
समेत उत्प्रेषण परमादेश समेत - ०८०-७०-०८७७ - पृ. ५

[Handwritten signature]

पदाधिकारी, राजनैतिक दलका प्रतिनिधि र सबै सरोकारवाला पक्षको निवेदन अनुरोध सिफारिश, गुनासोलाई पुर्ण बेवास्ता गरी भएको सबै क्षति नोक्सानीको एकै पटक मुआब्जा निर्धारण नगरी परियोजना अधिकारीको प्रभाव र मोलाहिजामा परेर हामी निवेदकहरूलाई ठूलो नोक्सानी र परियोजनालाई लाभ पुऱ्याउने दुरापय र बदनियतपूर्ण काम कारवाही निर्णय विपक्षीहरूबाट भएकाले हामीलाई संविधानतः प्रदत्त मौलिक हक एवं कानूनी हकमा प्रत्यक्ष असर पुग्न गई हक कुण्ठित भएको, यस सम्मानित अदालतबाट ने.का.प. २०७९ अंक १९ (फाल्गुण) नि.नं. १०९६८ रण बहादुर शाह वि. नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रि परिषदको कार्यालय सिंहदरबार भएको उत्प्रेषण परमादेश, ने.का.प. २०७२ नि.नं. ९५०८ पृ. २१४५. ने.का.प. २०७३ नि.नं. ९७३५ समेतमा प्रतिपादित नजीर प्रतिकुलका काम कारवाही निर्णय विपक्षीहरूबाट भएको हुँदा मुआब्जा निर्धारण उपसमिति गठन गर्ने सम्बन्धी निर्णय विपक्षीबाट भएको सो निर्णय, जग्गा वर्गिकरण गर्ने, मूल्य निर्धारण गर्ने सिफारीश गर्ने मिति २०७९।१२।०६ को कानून प्रतिकुल गठन भएको उपसमितिको निर्णय र सोही उपसमितिका निर्णय सिफारिशलाई सामान्य फेरबदल पुनरावलोकन नगरी विपक्षी मुआब्जा निर्धारण समितिले मिति २०८०।०३।१५ मा गरेको मुआब्जा निर्धारण सम्बन्धी निर्णय, विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय संखुवासभाले मिति २०८०।०३।१८ को गोरखा पत्र दैनिकमा प्रकाशित मुआब्जा निर्धारण सम्बन्धी सूचना, सो उपर परेको हाम्रो उजुरी सदर कायम राखी विपक्षी नेपाल सरकार गृहमन्त्रालय सिंहदरबार (सचिवस्तर) बाट भएको कानून प्रतिकुल एवं अधिकार क्षेत्र विहिन मिति २०८०।५।११ को निर्णय एवं सो निर्णय पश्चात भएका पत्राचार, मिति २०८०।९।२९ गतेको विपक्षी मुआब्जा निर्धारण समितिको बैठकबाट ३५ दिन भित्र मुआब्जा बुझिलिन आउन र नआए जग्गा कब्जा गर्ने सूचना प्रकाशन गर्ने सम्बन्धि निर्णय जिल्ला प्रशासन कार्यालयको उक्त निर्णय अनुसार जिल्ला प्रशासन कार्यालय संखुवासभाले मिति २०८०।१०।०२ गतेको गोरखापत्रमा प्रकाशित ३५ दिने सूचना तथा यस विषयसँग सम्बन्धीत अन्य कुनै पनि काम कारवाही, निर्णय एवं पत्राचार भए सो समेत नेपालको संविधानको धारा ४६ र धारा १३३ (२) अनुसार उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी पाउँ । विपक्षी


[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

परियोजना (अरुण-३, ४०० के.भि. प्रशारण लाईन) विस्तारको कारण निवेदकहरूलाई पुग्न गएको सबै क्षति नोक्सानीको विवरण एकिन गर्नका लागि निवेदकहरूसँग र सरोकारवाला सबै पक्षसँग छलफल, सम्वाद गर्नु प्रशारण लाईन विस्तार हुदा तार मुनि, Right of way भित्र पर्ने जग्गाको टावरमा पर्ने जग्गा तथा घरगोठ, बोटबिरुवा, बालीनाली समेतको एकिन विवरण तयार गरेर यसै आयोजनाको लागि यस अघि अधिग्रहण गरिएका जग्गाको अवस्थिति र मुआब्जा निर्धारण गरिएको मूल्य तथा निवेदकहरूको जग्गाको अवस्थिति, सुगमता र प्रचलित खरिद विक्रि हुने आजको बजार मूल्य एवं आयोजनाले यस अगाडी र पछि अधिग्रहण गरेका अन्य जग्गाका लागि प्रतिशत कायम गरी थप गरेको मुआब्जा रकम र निर्धारण गरेको मुआब्जा क्षतिपूर्ति रकम समेतलाई परियोजनाका कारण क्षति नोक्सानी हुने निवेदकहरूका जग्गाका हकमा समेत मूल्य निर्धारणका लागि दृष्टान्तका रूपमा आत्मसात गरी भएको सम्पूर्ण क्षति नोक्सानी वापत मुआब्जा क्षतिपूर्ति दिने निर्णय गर्नु गराउनु र मुआब्जा क्षतिपूर्ति रकम चाँडो भन्दा चाँडो वितरण गर्न गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश लगायत जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा आदेश पूर्जि जारी गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदन पत्र।

३. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिम आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने भए सो को आधार र कारण सहित बाटोको म्याद बाहेक सूचना म्याद पाएका मितिले १५ दिनभित्र विपक्षी नं. ९ र ११ को हकमा आफै वा आफ्नो कानून बमोजिमको प्रतिनिधि मार्फत र अन्य विपक्षीहरूको हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी प्रस्तुत आदेश र रिट निवेदनको एक एक प्रति नक्कल समेत साथै राखी विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना म्याद जारी गरी म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि व्यतित भएपछि समेत दिई नियमानुसार पेश गर्नु साथै अन्तरिम आदेश माग गरेको सन्दर्भमा दुवै पक्षको उपस्थितिमा छलफल हुनु उपयुक्त देखिँदा मिति २०८०।१२।४ गते अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा छलफलको लागि पेशी तोकी सो दिन उपस्थित हुन विपक्षीलाई सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको मिति २०८०।११।२० को आदेश।


[Handwritten signature]



४. यसमा निवेदनमा उल्लेख गरिएको मुआब्जा निर्धारण सम्बन्धी मिति २०७९।१२।०६ को उपसमितिको सिफारिश मिति २०८०।०३।१५ को मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय तथा सो सम्बन्धी सूचना प्रकाशन गर्ने लगायतका निर्णय फाइलको प्रमाणित प्रतिलिपि जिल्ला प्रशासन कार्यालय संखुवासभा खाँदवारीबाट मगाउने र सो सम्बन्धमा गृह मन्त्रालयमा परेको उजूरीमा भएको मिति २०५०।०५।११ को सचिवस्तरीय निर्णय सम्बन्धी सङ्कल फाईल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत पेशीका दिन इजलाससमक्ष पेश गर्ने गरी झिकाई अन्तरिम आदेश छलफलका लागि मिति २०८०।१२।२० को पेशी तोकी दिएको छ । नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको मिति २०८०।१२।०४ को आदेश।

५. विपक्षी रिट निवेदकहरूले उल्लेखित कार्य सम्पन्न गर्नु अगाडि नै प्रचलित कानून बमोजिम संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तह जस्ता नियामक निकायहरूबाट आवश्यक स्वीकृती पाइ अरुण तेश्रो जलविद्युत आयोजना जस्तो राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाको झण्डै ७५% निर्माण कार्य सम्पन्न भईसकेको र बाँकी २५% कार्य सम्पन्न गर्नु पर्ने अवस्थामा उचित एवम् कानून संगत निर्णयहरूलाई गलत भन्न मिल्दैन । सम्बन्धित कार्यालय तथा निकायले गठित समितिको प्रतिवेदनका आधारमा प्रचलित कानून बमोजिम सम्बन्धित जग्गा धनीहरूलाई उचित क्षतिपूर्ति सहित मुआब्जा दिएर नै अरुण तेश्रो जलविद्युत आयोजनाको कामलाई अन्तिम चरणमा पु-याएको हुँदा उल्लेखित विषयमा यस मन्त्रालयबाट रिट निवेदकको हक अधिकार हनन् हुने गरी कुनै काम कारवाही तथा निर्णय समेत नगरेको हुँदा वस्तुनिष्ठ आधार, कारण तथा प्रमाण बिना यस मन्त्रालयलाई समेत विपक्षी बनाई दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयका सचिव एकनारायण अर्यालको लिखित जवाफ।

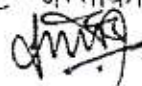
६. जग्गा प्राप्ति सम्बन्धि प्रचलित कानूनले तोकेको प्रक्रियामा गई निज निवेदकको गुनासो सम्बन्धमा ऐनले नै निर्दिष्ट गरेको प्रक्रिया समेतको पूर्ण पालनामा भएको कार्यका सम्बन्धमा सम्मानित अदालतलाई समेत भ्रम सिर्जना हुने गरी रिट क्षेत्राधिकार प्रयोग गरी विपक्षी रिट निवेदकहरूले प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको



देखिएको, मुआब्जा निर्धारण सम्बन्धमा प्रचलित जग्गा प्राप्ति ऐनले तोकिएको प्रक्रिया पूरा गरी भएको मुआब्जा निर्धारणमा ऐनको दफा २५ को उपदफा (७) बमोजिम उजुर गरी उजुरी सुन्ने निकायले मुआब्जा निर्धारण समितिले निर्धारण गरेको मुआब्जा सदर भइसकेको अवस्थामा सो विषयलाई पुनः न्यायिक विवादको विषय बनाई रिट क्षेत्राधिकार प्रयोग गरी सम्मानित अदालतमा प्रवेश गरेको र सो निर्धारण प्रक्रियामा सहभागी नै नहुने यस मन्त्रालयलाई समेत प्रत्यर्थी बनाएको रिट निवेदन माग बमोजिम आदेश हुनुपर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

७. जिल्ला प्रशासन कार्यालय संखुवासभाको कार्यक्षेत्र भित्रको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने विषयमा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १३ बमोजिम गठित मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण समितिको बैठकबाट सो ऐनको दफा १६ का आधारमा मिति २०८०/०३/१५ मा मुआब्जा निर्धारण भएको काम कारवाही कानून सम्मत नै भएको अवस्था देखिन्छ। यसरी प्रचलित कानून बमोजिम मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण गरिएको कार्य उपर प्रत्यर्थी नै बनाउनु नपर्ने निकाय लगानी बोर्ड नेपाललाई विना आधार प्रत्यर्थी बनाई दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन जिकिर खारेजभागी छ, खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको लगानी बोर्डको लिखित जवाफ।

८. जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिमको मुआब्जा निर्धारण समिति संखुवासभाको मिति २०७१।०६।२६ को निर्णयले स्थानीयस्तरमा विभिन्न चरणमा छलफल, अन्तरक्रिया र कार्यक्षेत्रगत शर्तमा उल्लेखित विभिन्न आधारहरूको समेत विश्लेषण गरी मुआब्जा निर्धारण समितिको मुआब्जा निर्धारण गर्ने कार्यलाई सहज बनाउने उद्देश्यले उपसमिति गठन गरिएको हो। उपसमितिले चलनचल्तीको स्थानीय मूल्य तथा जग्गामी ऐन, २०३४ मा उल्लेख भएका मूल्यांकनका आधारहरू र स्थलगत निरीक्षण गरी अन्य उपयुक्त आधारहरू (जग्गाको भौगोलिक अवस्था, उत्पादन, वर्तमान उपयोगको अवस्था आदि) लिई मूल्य विश्लेषण गरी समितिमा पेश गर्ने गरी उपसमिति गठन भएको हो। उपसमितिबाट उपरोक्त विधि र प्रकृया पूरा गरी नगरक्षेत्रको जग्गा भएकोले सडकबाट जग्गाको दूरी, अधिग्रहण गरिने जग्गाको





आसपासका जग्गाहरू किनबेच हुँदा उल्लेख भएको मालपोतको थैलि रकम, बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट धितो धरौटी प्रयोजनको रकम, बडा बाट प्राप्त चलनचलितको मुल्य सिफारिस रकम र जिल्लामा यस अघि जिल्लाभित्र निर्धारण भएको मुआब्जा रकम समेतको विश्लेषण गरी यस जिल्लामा निर्माण हुने ५९ टावरमध्ये खाँदवारी नगरपालिकाभित्र पर्ने टिनी जग्गामा रहेका ३३ वटा टावर रहने जग्गाको उपसमितिले सिफारिस गरेकोमा मुआब्जा निर्धारण समितिमा प्रतिवेदन उपर गहन छलफल गरी उक्त ४०० के.भी. प्रसारण लाइन निर्माण हुने छिमेकी जिल्लाहरूबाट भएको मुआब्जा निर्धारण समेतलाई मध्यनजर गरी सो मध्ये कमसल प्रकृतिका जग्गाहरूमा रहेको १४ वटा टावर रहने जग्गाको प्रथम चरणमा प्रतिरोपनी रु. ५ लाख देखि रु. ८ लाखसम्म मुआब्जा निर्धारण गरिएको हो । उक्त मूल्यमा चित्त नबुझी कानून बमोजिम गृह मन्त्रालयमा पुनरावलोकनको लागि निवेदन गरेकोमा गृह मन्त्रालयले प्रारम्भिक कारवाही चलाउने अधिकारी र स्थानीय अधिकारीको रायसमेत बुझी मुआब्जा निर्धारण समितिबाट भएको निर्णय न्यायोचित नै रहेको देखिदा पुनरावलोकन गरिरहन पर्ने नदेखिएको भनी २०८०।०५।११ को सचिवस्तरीय निर्णय भएको व्यहोरा विपक्षीले नै निवेदनमा खुलाउनु भएको छ र सोही निवेदनमा जग्गा प्राप्ति ऐन २०३४ को दफा ९, ११ (१) (२) (३) अनुसारका प्रकृत्या समेत पुरा नगरी निर्णय भएको भन्ने व्यहोरा समेत उल्लेख भएको देखिदा जानी जानी कानून विपरीत भयो भनी मुआब्जा निर्धारण समिति, संखुवासभालाई समेत विपक्षी बनाई झुटा आरोप लगाई सम्मानित अदालतमा निवेदन दिएको भन्ने स्पष्ट देखिएको छ । जग्गा प्राप्ति ऐन २०३४ को दफा ११ (१) बमोजिम पेश भएको उजुरीमा गृह मन्त्रालयबाट छानबिन भई मूल्य पुनरावलोकन गरिरहनु नपर्ने भनी निर्णय भएपश्चात आयोजनाको निर्माण कार्य क्रमिक रूपमा अघि बढाउन तत्काल आयोजनालाई जग्गा सुनिश्चितता गराउनुपर्ने हुँदा सोही ऐनको दफा १२ बमोजिम उक्त अधिग्रहणमा लिइएका जग्गाहरू कब्जामा लिने सहितको सूचना कानूनसम्मत नभएको भनी विपक्षीहरूले उठाएको कुरामा सहमत हुन सकिएन । मुआब्जा निर्धारण समिति, संखुवासभाले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रको नियमित कामकाज गर्ने सिलसिलामा जग्गा प्राप्ति ऐन २०३४ अनुसार जग्गा प्राप्ति र मुआब्जा निर्धारणको कार्य कानून

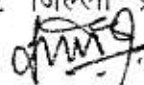




बमोजिम सम्पन्न गर्दा निज विपक्षी/निवेदकलाई असर पर्ने गरी कुनै काम नभएको नगरेको अवस्थामा अनावश्यक हैरानी दिने नियतले प्रस्तुत गरेको झुटा जिकिरयुक्त रिट निवेदन खारेज गरी फाउन सादर अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको मुआब्जा निर्धारण समिति संखुवासभाको लिखित जवाफ ।


९. यस कार्यालयका प्रमुख समेत मुआब्जा निर्धारण समितिको सदस्य रहने प्रावधान अनुसार जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिमको मुआब्जा निर्धारण समिति संखुवासभाको मिति २०७९/०६/२६ को निर्णयले स्थानिय स्तरमा विभिन्न चरणमा छलफल, अन्तकृया र कार्यक्षेत्रगत रूपमा उल्लेखित विभिन्न आधारहरूको समेत विश्लेषण गरी मुआब्जा निर्धारण समितिको मुआब्जा निर्धारण गर्ने कार्यलाई सहज नै बनाउने उद्देश्यले उपसमिति बनाईएको सोही अनुसार छलफल तथा स्थलगत निरीक्षण गरी मुल्याङ्कनका आधारहरू समितिमा पेश भएको उल्लेखित प्रकृया तथा मुआब्जा निर्धारण समितिको मुआब्जा निर्धारण निर्णय न्यायोचित नै रहेको देखिदाँ रिट निवेदन खारेज भागी छ भन्ने व्यहोराको मालपोत कार्यालय खाँदवारी, संखुवासभाको लिखित जवाफ ।

१०. स्थानीय मूल्य तथा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ मा उल्लेख भएका मूल्यांकनका आधारहरू र स्थलगत निरीक्षण गरी युक्त आधारहरू (जग्गाको भौगोलिक अवस्था, उत्पादन, वर्तमान उपयोगको अवस्था आदि) लाई मूल्य विश्लेषण गरी पेश गर्ने व्यहोरा उल्लेख गरी गठन भएको उपसमिति ले समितिबाट प्राप्त कार्यदेश बमोजिम स्थलगत निरीक्षण गरी नगरक्षेत्रको जग्गा भएकोले सडकबाट जग्गाको दूरी अधिग्रहण जग्गाको आसपासका जग्गाहरू किनबेच हुँदा उल्लेख भएको मालपोतको थैली रकम, बैंक तथा वित्तिय संस्थाबाट धितो प्रयोजनको रकम, वडाबाट प्राप्त चलनचलितको मूल्य सिफारिस रकम र यस अघि जिल्लाभित्र निर्धारण भएको मुआब्जा समेतको विश्लेषण गरी यस जिल्लामा निर्माण हुने ५९ टावरमध्ये खाँदवारी नगरपालिकाभित्र पर्ने निजी जग्गामा रहेका ३३ टावर रहने जग्गाको विवरण सहित उपयुक्त मूल्य सहित सिफारिस गरेको मध्ये १४ वटा टावर रहने जग्गाको मुआब्जा निर्धारण समितिबाट निर्णय भएको देखिन्छ । मुआब्जा निर्धारण समिति संखुवासभाले मिति २०७९/०६/२६ को बैठकबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालय संखुवासभाको



छत्रमणी आचार्य समेत वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषद् सचिवालयको कार्यालय सिंहदरवार काठमाण्डौं

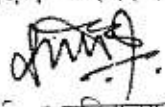
समेत उत्प्रेषण परमादेश समेत - ०८०-०८०८७७ - पृ. ११



प्रशासकीय अधिकृतको संयोजकत्वमा मालपोत अधिकृत, मालपोत कार्यालय खाँदवारी, नापी अधिकृत, नापी कार्यालय खाँदवारी, SAPDC तुम्लिङटार, कार्यालय प्रमुख, कृषि ज्ञान केन्द्र संखुवासभा, सहायक वन अधिकृत, डिभिजन वन कार्यालय संखुवासभा, सम्बन्धीत स्थानीय तहका प्रतिनिधि सदस्य रहेको उपसमिति गठन गरेको हो । अनावश्यक हैरानी दिने नियतले प्रस्तुत गरेको झुटा जिकिरयुक्त रिट निवेदन खारेज भागी छ । खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको मुआब्जा निर्धारण उपसमिति, संखुवासभाको प्रशासकीय अधिकृत विमल पौडेलको लिखित जवाफ ।

११. जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ११ (१) बमोजिम पेश भएको उजुरीमा गृह मन्त्रालयबाट छानबिन भई मूल्य पुनरावलोकन गरिरहनु नपर्ने भनी निर्णय भएपश्चात आयोजनाको निर्माण कार्य क्रमिक रूपमा अघि बढाउन तत्काल आयोजनालाई जग्गा सुनिश्चितता गराउनुपर्ने हुँदा सोही ऐनको दफा १२ बमोजिम अधिग्रहणमा लिइएका जग्गाहरू कब्जामा लिने सहितको सूचना कानूनसम्मत छ । यस कार्यालयले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रको नियमित कामकाज गर्ने सिलसिलामा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ अनुसार जग्गा प्राप्ति र मुआब्जा निर्धारणको कार्य कानून बमोजिम सम्पन्न गर्दा निज विपक्षी/निवेदकलाई असर पर्ने गरी कुनै काम नभएको नगरको अवस्थामा अनावश्यक हैरानी दिने नियतले प्रस्तुत गरेको झुटा जिकिरयुक्त रिट निवेदन खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, संखुवासभाको तर्फबाट प्रमुख जिल्ला अधिकारी शिव कुमार कार्कीको लिखित जवाफ ।

१२. विद्युतको सर्वेक्षण, उत्पादन, प्रसारण वितरणलाई नियमित गर्ने उद्देश्यका साथ जारी विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३३ को उपदफा (२) नेपाल सरकारले आवश्यक जाँचबुझ गरी प्रचलित कानून बमोजिम सङ्गठित संस्थालाई जग्गा प्राप्त गराई दिए सरह अनुमति पत्र प्राप्त व्यक्तिलाई त्यस्तो घर जग्गा प्राप्त गराइ दिन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी जग्गा प्राप्त गर्दा वितरण गरिने मुआब्जामा चित्त नबुझे पक्षले विद्युत ऐन, २०४९ को कानूनी व्यवस्था बमोजिम उपचार माग गर्नुपर्दछ । ऐनको दफा ३९ ले दफा ३३ बमोजिम दिएको क्षतिपूर्तिको रकममा चित्त नबुझे पक्षले उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । वैकल्पिक



छत्रमणी आचार्य समेत वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषद् सचिवालयको कार्यालय सिंहदरवार काठमाडौं
समेत उत्प्रेषण परमादेश समेत - ०८०-७०-०८७७ - ५. १२

[Handwritten signature]

उपचारको मार्ग विद्यमान रहेको अवस्थामा असाधारण अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुँदा भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको परिप्रेक्षमा यसरी जग्गा अधिग्रहण गर्दा प्रदान गरिएको रकममा चित नबुझेको अवस्थामा विपक्षीहरूले वैकल्पिक उपचारको मार्ग बमोजिम उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिनुपर्नेमा सिधै असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत निवेदन दायर गर्नुभएको हुँदा क्षेत्राधिकारको त्रुटीमा दायर गरिएको रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमा त्रुटिपूर्ण रही खारेजभागी छ। प्रचलित कानून बमोजिम नगरपालिकाको तर्फबाट गरिएको सिफारिस र मुआब्जा निर्धारण उपसमिति, मुआब्जा निर्धारण समितिको बैठकमा सहभागी भई उक्त बैठकको निर्णय अनुसार गरिएको जग्गा प्राप्ति र मुआब्जा निर्धारणको कार्य कानून बमोजिम सम्पन्न गर्दा निज विपक्षी/निवेदकलाई असर पर्ने गरी कुनै काम नभएको/नगरेको अवस्थामा अनावश्यक हैरानी दिने नियतले प्रस्तुत गरेको झुटा जिकिरयुक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको खाँदबारी नगरपालिका, संखुवासभाको लिखित जवाफ।

१३. मिति २०७९।१२।०६ मा बसेको मुआब्जा निर्धारण उपसमितिको निर्णयबाट मुआब्जा सिफारिस गर्दा अधिग्रहण हुने जग्गाहरूलाई खेतवारी, ग्रामीण सडकको ५० मि. भित्र पर्ने जग्गा, वर्षभर सडक सञ्चालन हुने क्षेत्र, ठुलो ढुंगा एवं छ्याङ्गुटीमा वर्गिकरण गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी, जग्गाको मुल्य निर्धारण गर्न मालपोतको थैली रकम, मालपोत तिर्दा अंकित न्यूनतम प्रति रोपनी मुल्य, वडाद्वारा सिफारिस भएको जग्गाको मुल्य, बैकमा धितो राखे प्रयोजनको लागि बैकले तोकेको मुल्य, यस पूर्व यसै क्षेत्रको आसपासमा यसै परियोजना वा अन्य आयोजनाहरूले जग्गा अधिग्रहण गर्दा तोकिएको मुल्य समेतलाई विक्षेपण गरी जग्गाको मुल्यवृद्धि, जग्गाको उपलब्धता, उत्पादकत्व, शहरीकरण र सडक सँगको दुरी समेतलाई आधार बनाई मुआब्जा सिफारिस गरिएको हो भने यसरी मुआब्जा सिफारिस एवं निर्धारण गर्दा जिल्ला समन्वय समिति लगायतबाट स्थानीय वासिन्दा, विभिन्न वडाका वडा अध्यक्ष लगायतका जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य सरोकारवालाहरू समेतसँग वृहत बैठक एवं छलफल भई उपसमितिले विभिन्न अन्य आधारहरू समेत मध्येनजर गरी मुआब्जा निर्धारण सिफारिस भई सोही आधारमा मिति २०८०।०३।१५ मा समितिले निर्णय गरेको हुँदा यसरी निर्धारण गरेको मुआब्जा कानून बमोजिमकै रहेको छ। प्रसारण

[Handwritten signature]

धर्म

लाइन सम्बन्धी निर्माण कार्यमा जग्गाको अधिग्रहण गर्दा विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३३ (१) ले जग्गाको उपयोग वा प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । उक्त कानूनी व्यवस्था बमोजिम प्रसारण लाइनको आयोजना निर्माण गर्दा प्रसारण लाइनको टावर रहने जग्गाहरूलाई अधिग्रहण गरिन्छ भने टावरबाट तार जाने मार्ग (Right of Way) तथा सो को छेउछाउमा रहको जग्गालाई अधिग्रहण गरिदैन, उक्त जग्गाहरू जग्गाधनीकै स्वामित्वमा रहन्छ भने निश्चित कार्य गर्न निषेधसम्म गरिन्छ यसरी तारमुनी पर्ने जग्गाहरूको हकमा क्षतिपूर्ति मात्र दिने गरिन्छ । प्रस्तुत विवादमा समितिबाट मिति २०७८।१२।२८ मा जग्गा अधिग्रहण सम्बन्धी सूचना प्रकाशन गर्दा धेरै जग्गाहरू उल्लेख गरिएको थियो भने मिति २०८०।०३।१५ मा जग्गा अधिग्रहणको निर्णय हुँदा प्रथम चरणमा १४ वटा टावर निर्माण हुने जग्गालाई मात्र अधिग्रहण गर्नेगरी निर्णय भई सोही अनुरूपको सूचना मिति २०८०।०३।१८ मा प्रकाशन गरिएको हो । विपक्षीले आफ्नो रिट निवेदनमा ROW अन्तर्गतको जग्गाहरू प्रयोग गर्न नसक्ने कारण सो जग्गाको मुआब्जा निर्धारण नगरी भएको मिति २०८०।०३।१५ को निर्णय गैरकानूनी भन्ने जिकिर लिएको अवस्था छ । यद्यपि, माथि उल्लेख गरिएबमोजिम प्रसारण लाइनसम्बन्धी आयोजनामा जग्गा अधिग्रहण गर्दा टावर रहने जग्गाको स्वामित्व नै आयोजनाले लिने हुँदा सो को मुआब्जा प्रदान गरिन्छ भने तार मुनीको जग्गाको हकमा सो को स्वामित्व परिवर्तन नहुने कारण मुआब्जा माग गर्नेगरी दायर गरिएको रिट निवेदन त्रुटिपूर्ण रहेको छ । मिति २०८०।०३।१५ को निर्णयमा प्रथम चरणमा १४ वटा टावर राखका लागि भएको निर्णय हो भने उक्त चरण पश्चात आवश्यकतानुसार जग्गाहरू अधिग्रहण गर्नुपर्ने भए सो तथा अधिग्रहण नहुने जग्गाको हकमा क्षतिपूर्ति प्रदान गरिनेछ । कुन समयमा कुन जग्गा अधिग्रहण गरिनुपर्ने भन्ने विषय विपक्षी निवेदकहरूले निर्धारण गर्ने विषय नरहेको हुँदा आफ्नो हकदैया नै नपुग्ने विषय दावी गरी दायर भएको रिट निवेदन बदरभागी रहेको छ । रिट निवेदकले यसै परियोजना अन्तर्गत अन्य गा.पा. मा जग्गा अधिग्रहण गर्दा दिएको अपर अरुण जलविद्युत आयोजनामा दिएको मुआब्जालाई आधार बनाई निजहरूले घटी रकम प्राप्त गरेको दावी गरेको देखिन्छ । उक्तानुसारको आयोजनामा के कति जग्गा अधिग्रहण गरिएको थियो, वर्गिकरण के

धर्म

प्रति

कसरी गरिएको हो, के प्रयोजनका लागि अधिग्रहण गरिएको थियो, मुआब्जा वितरणका आधारहरू के कस्तो रहेको थियो लगायतको विषय रिट निवेदनमा उल्लेख भएको अवस्था समेत छैन । उक्त आयोजनाहरूको मुआब्जा निर्धारणको आधारमा यस मुद्दामा दिइएको मुआब्जा बढी वा घटी रहेको भन्ने विषय निक्यौल गर्नका निमित्त उक्त सम्पूर्ण तथ्यगत विषयहरूलाई विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुग्नु पर्दछ जुन रिट अधिकारक्षेत्रको परिधिभित्र पर्दैन । प्रस्तुत विषयमा विपक्षीले अन्य आयोजनाको मुआब्जालाई आधार मानी यस प्रसारण लाइनको मुआब्जा घटी भएको भनी दावी गरेतापनी उक्तानुसारको आयोजनालाई आधार बनाई उक्त आयोजनामा भएको मुआब्जाको सम्बन्धमा के कति जग्गा अधिग्रहण गरिएको थियो, जग्गाको वर्गिकरण के कसरी गरिएको हो, के प्रयोजनका लागि अधिग्रहण गरिएको थियो, मुआब्जा वितरणको आधारहरू के कस्तो रहेको थियो लगायतका तथ्यगत विषयहरू निरूपण गरी उक्त दररेट प्रस्तुत विषयमा आकर्षित हुन्छ वा हुँदैन भन्ने विषय निरूपण रिट निवेदनबाट नहुने हुँदा विपक्षीद्वारा दायर गरिएको रिट निवेदन त्रुटिपूर्ण रही बदरभागी रहेको छ । मिति २०७९।१२।०६ मा मुआब्जा निर्धारण उपसमितिले गरेको मुआब्जा सिफारिस सम्बन्धी निर्णयमा यसै आयोजनाले यसै क्षेत्रमा यस पूर्व वितरण गरेको मुआब्जा रकमलाई समेत आधार लिइएको अवस्था छ । त्यसैगरी, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, तुम्लिङटार - सितलपाटी २२० के. भि. प्रसारण लाईन विस्तार गर्न यसै खाँदवारी न.पा. वडा नं. २, ८, ९ र १० अन्तर्गत पर्ने जग्गाहरू मिति २०८०।०४।२४ मा पहिचान गरी मिति २०८०।११।११ मा मुआब्जा वितरण सम्बन्धी जारी सूचनालाई मध्येनजर गर्दै उक्त सूचनाबमोजिम अधिग्रहण भएका जग्गा तथा यस प्रसारण लाइन आयोजनामा अधिग्रहण हुने जग्गाहरू एकै न.पा. को रहेको तथा वडाहरू समेत केहीहदसम्म समान रहेको तथा एकै समयमा अधिग्रहण समेत भइरहेको परिप्रेक्षमा हेर्ने हो भने यस परियोजनाले प्रदान गरेको मुआब्जा प्रचलित कानून एवं व्यवसाय, बजारको अवस्था एवं चलनचल्तीको मुल्यमा न्यायोचित हिसाबले नै प्रदान गरिएको विषय स्पष्ट हुने हुँदा आयोजनासँग अनुचित रूपमा बढी रकम प्राप्त गर्ने दुषित अभिप्रायबाट दायर भएको रिट निवेदन त्रुटिपूर्ण रही बदरभागी छ । संखुवासभा जिल्ला खाँदवारी न.पा.

प्रति



अन्तर्गतको जग्गाहरू अधिग्रहण गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम परिधि भित्र नै रही मुआब्जा निर्धारण गरिएको, उक्त मुआब्जा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १३ द्वारा गठित मुआब्जा निर्धारण समितिबाट नै भएको तथा मुआब्जा निर्धारण गर्दा ऐनद्वारा निर्दिष्ट गरिएको आधारका अतिरिक्त विभिन्न वस्तुनिष्ठ, वैज्ञानिक एवं समसाभयिक परिवेश समेतलाई मध्यनजर गरी कानून बमोजिम मुआब्जा निर्धारण गरिएको हुँदा कम्पनीबाट निजहरूको कुनै मौलिक हक हनन नभएको हुँदा विपक्षीको मागदात्री बमोजिम कुनै आज्ञा आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था छैन । अतः विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको तुम्लिङ्गटार स्थित रजिष्टर्ड कार्यालय रहेको एसजेबिएन अरुण ३ पावर डेभलपमेन्ट कम्पनी लि.को लिखित जवाफ ।

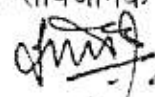
१४. जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३ मा नेपाल सरकारले कुनै सार्वजनिक कामको निमित्त कुनै जग्गा प्राप्त गर्न आवश्यक ठहराएमा यस ऐनबमोजिमको मुआब्जा दिने गरी नेपाल सरकारले जुनसुकै ठाँउको जतिसुकै जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको, दफा ५ मा नेपाल सरकारबाट जग्गा प्राप्त गर्ने निर्णय भएपछि प्राप्त गर्ने जग्गाको सम्बन्धमा प्रारम्भिक कारवाही चलाउने अधिकारी तोक्न सक्ने र दफा ६ मा प्रारम्भिक अधिकारीले प्राप्त गरिने घर जग्गाको सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही चलाउने सम्बन्धमा उल्लेख भएको छ । त्यसैगरी दफा ९ मा प्रारम्भिक अधिकारीबाट प्रारम्भिक कारवाहीको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि जग्गाको सम्बन्धमा स्थानीय अधिकारीले सूचना जारी गर्नुपर्ने र दफा ११ मा दफा ९ बमोजिम प्रकाशित सूचनामा चित्त नबुझेने जग्गाधनीले स्थानीय अधिकारीमार्फत गृह मन्त्रालयमा उजुरी दिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १२ मा उजुरी नपरेकोमा उजुरी पर्ने म्याद नाघेपछि र दफा ११ बमोजिम उजुरी परेकोमा उजुरीको टुङ्गो लागेपछि स्थानीय अधिकारीले त्यस्तो जग्गा कब्जामा लिई जसको लागि प्राप्त गरेको हो सोही निकायलाई दिन सक्ने व्यवस्था र दफा १३ मा स्थानीय अधिकारीले प्राप्त गर्ने जग्गाको मुआब्जाको किसिम र निर्धारण गर्ने अधिकारी र दफा १८ मा मुआब्जा पाउने व्यक्तिको नामावली तयार गरी टाँस गर्नुपर्ने र त्यस्तो नामावलीमा चित्त नबुझेमा गृह मन्त्रालयमा उजुरी दिन पर्ने





व्यवस्था रहेको छ । उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार नेपाल सरकारले सार्वजनिक कामको लागि मुआब्जा दिने गरी जुनसुकै ठाँउको जतिसुकै जग्गा जहिले पनि प्राप्त गर्न सक्ने नै देखिएको र त्यस्ता जग्गा प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा पुरा गर्नु पर्ने प्रक्रिया पूरा गरी काम कारवाही गर्दा चित्त नबुझेमा नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयमा उजुरी दिन सक्ने देखिएकोले निवेदकको जग्गा प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा स्थानीय अधिकारी नै अर्थात् प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट भएको निर्णयउपर चित्त नबुझेमा उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार तोकिएको निकायमा उजुरी दिनु पर्ने देखिन्छ । सम्बन्धित कानूनमा वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था हुँदा हुँदै निवेदकले असाधारण अधिकार क्षेत्रको प्रयोग गरी निवेदन दिन मिल्ने होइन । प्रचलित कानून बमोजिम कानूनसम्मत निर्णय भएको विषयलाई तथ्यगत आधार र प्रमाण बेगर मनगडन्ते हिसावले दायर गरिएको रिट निवेदन बदरभागी भएकोले खारेज गरी पाउन सम्मानित अदालत समक्ष सादर अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

१५. विपक्षी निवेदकले दावी लिनु भएको जग्गा अधिग्रहणका सम्बन्धमा मुआब्जा उपलब्ध गराउने सम्बन्धी विषयमा नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद् सचिवालयको संलग्नता एवं नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद् सचिवालयलाई प्रत्यर्धी बनाउनु पर्नाको आधार र कारण खुलाउन सकेको नदेखिएको हुँदा विपक्षीको निवेदन खारेजभागी छ । निवेदकहरूले उठान गर्नु भएको विषयमा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिमको विधि र प्रक्रियाका आधारमा मुआब्जा निर्धारण लगायतका विषयमा भए गरेका कामकारवाही तथा निर्णयलाई अन्यथा भन्न मिल्ने होइन । सार्वजनिक हितको निमित्त अरुण -३ जलविद्युत आयोजनाका लागि निर्माण हुने प्रशारण लाईनलाई अवरुद्ध गर्ने गरी रिट निवेदन दायर गर्नु उपयुक्त देखिँदैन । निजी सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकार मौलिक हकको रूपमा व्यक्तिमा निहित हुने भए तापनि नेपालको संविधानले व्यवस्था गरे अनुरूप सम्पत्ति प्राप्त गर्ने सन्दर्भमा राज्यलाई व्यक्तिको सम्पत्ति बृहत्तर राष्ट्रिय हितका लागि नियन्त्रण, नियमन र अंकुश लगाउन सक्ने अधिकार रहेको र कानून बमोजिमको क्षतिपूर्ति दिई सार्वजनिक हितको निमित्त जग्गा प्राप्त गर्ने राज्यको सो अधिकार यथार्थमा सार्वजनिक हितमा प्रयोग भएसम्म व्यक्तिले





त्यसलाई प्रतिरोध जनाउनु उचित देखिंदैन। सम्पत्तिमाथि राज्यको सर्वोपरी अधिकार रहेतापनि सार्वजनिक प्रयोजनको लागि प्राप्त गरिने सो सम्पत्तिको न्यायोचित क्षतिपूर्ति दिएर मात्र राज्यले अधिग्रहण गर्ने संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्थालाई नेपाल सरकारले पालना गर्दै आएकोले प्रस्तुत विषयमा नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद् सचिवालयलाई विपक्षी बनाई रिट निवेदन दायर गर्नुको आधार र औचित्य देखिंदैन भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद् सचिवालयको तर्फबाट मुख्य सचिवको लिखित जवाफ।

यस अदालतको आदेश

१६. नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदन सहितको मिसिलसंलग्न कागजातहरू अध्ययन गरीयो।
१७. निवेदकहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान बरिष्ठ अधिवक्ता श्री टिकाराम भट्टराई र विद्वान अधिवक्ता श्री सुलभ खरेलले कानून प्रतिकूल गठन भएको विपक्षी मुआब्जा निर्धारण उपसमितिको सिफारिश प्रतिवेदनलाई जस्ताको तस्तै स्वीकार गरी विपक्षी मुआब्जा निर्धारण समितिले मिति २०८०।०३।१५ मा गरेको निर्णय क्षेत्राधिकारविहिन छ। निर्धारित क्षतिपूर्ति अत्यन्तै न्यून छ। न्यायोचित क्षतिपूर्ति छैन। टावर भएको स्थानको मात्र मुआब्जा निर्धारण गरिएको छ। तारको मुनि परेको जग्गामा समेत निवेदकहरूले चाहे अनुरूप प्रयोग गर्न नपाउने भएकोले सो भागको समेत क्षतिपूर्ति पाउनु पर्दछ। विपक्षीहरूको निर्णय एवं कामकारवाहीबाट निवेदकहरूलाई नेपालको संविधानको धारा २५ द्वारा प्रदत्त सम्पत्तिको हकमा आघात पुग्न गएको हुँदा रिट जारी हुनुपर्छ भनी वहस गर्नुभयो।
१८. विपक्षी निकायहरूको तर्फबाट उपस्थित महान्यायधिवक्ताको कार्यालयका विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री जनक प्रसाद घिमिरेले मुआब्जा निर्धारण उपसमिति मुआब्जा निर्धारण समितिलाई सहयोग पुऱ्याउन गठन गरिएको हो। मुआब्जा निर्धारण गर्ने निर्णय कानूनबमोजिम मुआब्जा निर्धारण समितिबाटै भएको छ। कानूनबमोजिम क्षेत्राधिकारभित्रकै विषय हो। उक्त निर्णयउपर जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १८ बमोजिम निवेदकहरूले गृह मन्त्रालयसमक्ष निवेदन गरेकोमा गृह मन्त्रालयबाट

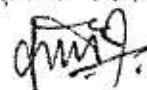




समेत मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको निर्णय सदर गरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।

१९. विपक्षी आयोजनाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रमणकुमार कर्णले सरकारले सार्वजनिक प्रयोजनका लागि व्यक्तिको जग्गाप्राप्त गर्न सक्छ। निवेदकहरूले कानूनबमोजिम मुआब्जा प्राप्त गरेका छन्। निर्धारित मुआब्जा पर्याप्त भए नभएको भन्ने प्रश्न रिट क्षेत्रबाट निरूपण गरिने विषय होईन। रिट निवेदकहरूको जग्गा विद्युत प्रसारण लाईनको लागि उपयोग हुने हुँदा मुआब्जा रकममा चित्त नबुझ्ने पक्षले विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३९ बमोजिम उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्ने वैकल्पिक मार्ग हुँदाहुँदै सो मार्ग अवलम्बन नगरी रिट निवेदन लिएर आएको अवस्था हुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भनी बहस गर्नु भयो।

२०. यसमा, रिट निवेदकहरूको हकभोग दर्ता स्वामित्व रहेका जग्गाहरू अरुण तेस्रो जलविद्युत आयोजनाको ४०० के.भी. प्रसारण लाइनका टावरहरू निर्माणका लागि अधिग्रहण गर्दा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को बाध्यात्मक प्रक्रियाको अनुसरण नगरी मुआब्जा निर्धारण गर्दा कानूनले नचिनेको उपसमितिको सिफारिसमा गरी सबै क्षति नोक्सानीको एकैपटक मुआब्जा निर्धारण नगरी निवेदकहरूलाई नोक्सानी र परियोजनालाई लाभ पुऱ्याउने दुराशयपूर्ण काम कारवाही विपक्षीहरूबाट भएकोले मुआब्जा निर्धारण उपसमिति गठन गर्ने निर्णय, जग्गा वर्गीकरण गर्ने, मुआब्जा निर्धारण गर्ने उपसमितिका निर्णय, उपसमितिको सिफारिसकै आधारमा मिति २०८०।०३।१५ मा गरेको मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय, सो निर्णयका आधारमा मिति २०८०।०३।१८ मा प्रकाशित मुआब्जा निर्धारण सम्बन्धी सूचना, सो उपर परेको उजूरीमा विपक्षी गृह मन्त्रालयको (सचिवस्तर) मिति २०८०।०५।११ को निर्णय एवम् सो पश्चात् भएका पत्राचार र सूचना समेत नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३ (२) अनुसार उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी परियोजना विस्तारका कारण निवेदकहरूलाई पुग्न गएको सबै क्षति नोक्सानीको एकिकन गरी प्रसारण लाईनको तारमुनि (Right of way) भित्र पर्ने जग्गा, टावर पर्ने जग्गा तथा घरगोठ बोटविरुवा समेतको एकिकन विवरण तयार गरेर यस अधि



[Handwritten signature]

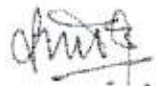
अधिग्रहण गरिएको जग्गाको अवस्थिति र निर्धारण गरिएको मूल्यसमेत विचार गरी सम्पूर्ण क्षति नोक्सानीवापत मुआब्जा दिने निर्णय गर्नु गराउनु भनी परमादेश जारी गरीपाऊँ भन्ने समेत निवेदकहरूको मुख्य निवेदन मागदात्री रहेको देखिन्छ ।

२१. जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिमको मुआब्जा निर्धारण समिति संखुवासभाको मिति २०७१।०६।२६ को निर्णयले स्थानीयस्तरमा विभिन्न चरणमा छलफल, अन्तरक्रिया र कार्यक्षेत्रगत शर्तमा उल्लेखित विभिन्न आधारहरूको समेत विश्लेषण गरी मुआब्जा निर्धारण समितिको मुआब्जा निर्धारण गर्ने कार्यलाई सहज बनाउने उद्देश्यले उपसमिति गठन गरिएको हो। उपसमितिले चलनचल्तीको स्थानीय मूल्य तथा जग्गाप्राप्ति ऐन, २०३४ मा उल्लेख भएका मूल्यांकनका आधारहरू र स्थलगत निरीक्षण गरी जिल्लामा यस अघि निर्धारण भएको मुआब्जा रकम समेतको विश्लेषण र छिमेकी जिल्लाहरूबाट भएको मुआब्जा निर्धारण समेतलाई मध्यनजर गरी सो मध्ये कमसल प्रकृतिका जग्गाहरूमा रहेका १४ वटा टावर रहने जग्गाको प्रथम चरणमा प्रतिरोपनी रु. ५ लाख देखि रु. ८ लाखसम्म मुआब्जा निर्धारण गरिएकोमा सो उपर चित्त नबुझी निवेदकहरूले जग्गाप्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिम गृह मन्त्रालयमा उजुर गरी मुआब्जा निर्धारण समितिले निर्धारण गरेको मुआब्जा सदर भइसकेको अवस्थामा सो विषयलाई पुनः न्यायिक विवादको विषय बनाई रिट क्षेत्राधिकार प्रयोग गरी सम्मानित अदालत समक्ष दायर भएको रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको विपक्षीहरूको छुट्टाछुट्टै लिखित जवाफ रहेको देखियो ।

२२. उल्लिखित निवेदन व्यहोरा लिखित जवाफ र दुवै पक्षको बहस जिकीर रहेको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होईने ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२३. अब निर्णयतर्फ विचार गर्दा, रिट निवेदनमा उल्लिखित विभिन्न कित्ता जग्गाहरू यी रिट निवेदकहरूको हकभोग स्वामित्वको भएको तथ्यमा विवाद भएन । सो कित्ता जग्गाहरू विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, संखुवासभा मुआब्जा निर्धारण समितिको मिति २०८०।०३।१५ को निर्णयले विपक्षी अरुण तीन पावर डेभलपमेन्ट कम्पनिको ४०० के.भी. प्रसारण लाईन बिस्तारको टावर निर्माणका लागि अधिग्रहण गर्ने निर्णय गरेको मिसिलबाट देखिन्छ । सो अधिग्रहणको निर्णय गर्न विपक्षी

[Handwritten signature]



मुआब्जा निर्धारण समितिले कानूनले नचिनेको उपसमिति गठन गरी उपसमितिको सिफारिस हुवहु पारित गरेको र प्रशासन लाईनको तारमुनि परेको जग्गाको मुआब्जा निर्धारण नगरेको कानून विपरित भएको भन्ने निवेदकहरूको मुख्य मागदावी देखिन्छ।

२४. नेपालको संविधानको धारा २५ (१) मा "प्रत्येक नागरिकलाई कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने, व्यावसायिक लाभ प्राप्त गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ।" भन्ने, ऐ. उपधारा (२) मा "सार्वजनिक हितका लागि बाहेक राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्ने, प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर अरु कुनै प्रकारले कुनै अधिकारको सिर्जना गर्ने छैन" भन्ने तथा ऐ. उपधारा (३) मा "सार्वजनिक हितका लागि राज्यले कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्दा क्षतिपूर्तिको आधार र कार्यप्रणाली ऐन बमोजिम हुनेछ।" भन्ने प्रावधान राखी सम्पत्तिको हकलाई मौलिक हकको रूपमा संबैधानिक संरक्षण प्रदान गरेको पाईन्छ। तथापि उक्त संबैधानिक व्यवस्थाले सार्वजनिक हितको प्रयोजनका लागि भने राज्यले व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्न सक्ने राज्यको अन्तरनिहित प्रथमाधिकार (Eminent Domain) लाई भने अन्यथा गरेको अवस्था छैन। तर उपधारा (३) ले राज्यले कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्दा क्षतिपूर्तिको आधार र कार्यप्रणाली ऐन बमोजिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिँदा व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्दा तथा मुआब्जा निर्धारण गर्न कानून बमोजिमको प्रकृया (Due process of law) अवलम्बन गरे नगरेको के हो भन्ने सम्बन्धमा हेर्नुपर्ने देखिन आयो।

२५. सो सम्बन्धमा हेर्दा, जग्गा प्राप्ति प्रक्रिया, आधार र कार्यप्रणालीको व्यवस्था जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ ले गरेको देखिन्छ। जस अनुसार ऐनको दफा ३ मा नेपाल सरकारले कुनै सार्वजनिक कामको निमित्त कुनै जग्गा प्राप्त गर्न आवश्यक ठहर्नाएमा यस ऐनबमोजिमको मुआब्जा दिने गरी नेपाल सरकारले जुनसुकै ठाँउको जतिसुकै जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ। ऐनको दफा ५ मा नेपाल सरकारबाट जग्गा प्राप्त गर्ने निर्णय भएपछि प्राप्त गर्ने जग्गाको सम्बन्धमा प्रारम्भिक कारवाही चलाउने अधिकारी तोक्न सक्ने र दफा ६ मा प्रारम्भिक अधिकारीले प्राप्त



गरिने घर जग्गाको सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही चलाउने सम्बन्धी व्यवस्था देखिन्छ । जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १३ मा उक्त ऐन बमोजिम प्राप्त गरिने जग्गाको मुआब्जा रकम निर्धारण गर्न प्रमुख जिल्ला अधिकारी, भूमी प्रशासन तथा मा.अ.अ.को हाकिम, परियोजनाको लागि जग्गा प्राप्त गरिएको भए परियोजना प्रमुख र अन्य कामको लागि जग्गा प्राप्त गरिएको भए प्रमुख जिल्ला अधिकारीले तोकेको एकजना अधिकृत र सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाको प्रतिनेधी भएको समिति रहने व्यवस्था गरेको छ । तदनुरूप नै अरुण - ३ पावर डेभलपमेन्ट लि. को ४०० के.भी. प्रसारण लाईनका लागि टावर निर्माण गर्न उक्त ऐनले तोकेबमोजिमको मुआब्जा निर्धारण समिति गठन भै सोही समितिको मिति २०८०।०३।१५ को निर्णय अनुसार मुआब्जा निर्धारण गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय संखुवासभाको सूचना प्रकाशन गरेको देखिन आउँदा कानून विपरित अधिकारक्षेत्रविहिन निकायबाट मुआब्जा निर्धारण भएको अवस्था देखिएन ।

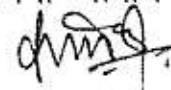
२६. जहाँसम्म सो समितिले कानूनले नचिनेको मुआब्जा निर्धारण उपसमिति गठन गरी सोही उपसमितिको सिफारिसबमोजिम निर्णय गरेको क्षेत्राधिकारविहिन छ भन्ने निवेदन जिकीर छ सो सम्बन्धमा हेर्दा मुआब्जा निर्धारण समितिले मुआब्जा निर्धारणको कार्यलाई सहज बनाउनसम्म उक्त उपसमिति गठन गरेको भन्ने सो समितिको मिति २०७९।०६।२६ को निर्णयबाट देखिन आउँछ । मिसिल संलग्न मुआब्जा निर्धारण समितिको लिखित जवाफ तथा उक्त उपसमितिको विभिन्न मितिको निर्णय हेर्दा सो उपसमितिले मुआब्जा रकम निर्धारण प्रयोजनका लागि स्थलगत अवलोकन समेत गरी स्थानीय स्तरमा विभिन्न चरणमा छलफल गरेको, चलनचल्तीको स्थानीय मूल्य, जग्गाको भौगोलिक अवस्था, उत्पादन, वर्तमान उपयोगको अवस्था, अधिग्रहण गरिने जग्गाको आसपासका जग्गाहरू किनबेच हुँदा उल्लेख भएको मालपोतको थैली रकम, बैंक तथा वित्तीय संस्थामा धितो प्रयोजनको लागि कारोवार भएको रकम, बडाबाट प्राप्त चलन चल्तीको मूल्य सिफारिस र जिल्लामा यसअघि जिल्लाभित्र निर्धारण भएको मुआब्जा रकमलगायत जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ मा उल्लेख भएका मूल्याङ्कनका आधारहरू समेतको विश्लेषण गरी मुआब्जा निर्धारण समितिमा राय प्रतिवेदन पेश भएको देखिन्छ । त्यसरी पेश भएको रायमा मुआब्जा निर्धारण





समितिले आवश्यक देखेमा मुआब्जा निर्धारणको आधार वा मुआब्जा रकम थपघट गरी निर्धारण गर्न नसक्ने भन्ने पनि देखिँदैन । उपसमितिले पेश गरेको राय प्रतिवेदन न्यायोचित नदेखिएमा समितिले छुट्टै रकम निर्धारण गर्न सक्ने समेत हुँदा उपसमितिको रायको कुनै स्वतन्त्र र वैधानिक हैसियत नभई केवल समितिको व्यवस्थापकीय वा प्राविधिक काममा सहयोग पुऱ्याउने सहयोगीको हैसियतसम्म देखियो । मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय केवल उपसमितिको निर्णय अनुमोदन गरेको हैसियत मात्र नभई उपसमितिले पेश गरेका मूल्याङ्कनका आधार उचित देखी सोही आधारमा मुआब्जा निर्धारण समितिले मुआब्जा रकम निर्धारणको निर्णय गरेको देखिँदा उक्त निर्णय उपसमितिको निर्णय अनुमोदन गरेको हैसियतको नभई जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १३ बमोजिम गठित समितिको क्षेत्राधिकारभित्र रही स्वतन्त्र रूपमा गरेको निर्णय भन्ने देखिँदा समितिको निर्णयमा अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटि रहेको भनी मात्र मिल्ने देखिएन ।

२७. यसैगरी निवेदकहरुले विपक्षी निकायले मुआब्जा निर्धारण गर्दा क्षतिको पुर्ताल हुने गरी उचित र पर्याप्त मुआब्जा निर्धारण नगरेको भन्ने समेत जिकीर लिएको अवस्था छ । नेपालको संविधानले सम्पतिको हकलाई मौलिक हकको रूपमा सुनिश्चित गरेको र कुनैपनि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्दा ऐनद्वारा नै क्षतिपूर्तिको आधार कार्यप्रणाली निर्धारण गरिने कुराको प्रत्याभूति संविधानमा नै रहनुको तात्पर्य नै मुआब्जा वा क्षतिपूर्ति निर्धारणको विषय स्वेच्छाचारी वा अनुचित र अपर्याप्त नहोस् भन्ने नै हो । संविधानको धारा २५ उपधारा (३) मा प्रयुक्त "क्षतिपूर्ति" भन्ने शब्दावलीले उचित र पर्याप्त (Just and Fair compensation) क्षतिपूर्तिलाई इङ्कित गरेको भनी मान्नुपर्ने हुन्छ । क्षतिपूर्तिबिना व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण हुन नसक्ने अवस्थालाई मौलिक हकका रूपमा संविधानमा नै सुनिश्चित गरिएको हुँदा मुआब्जा निर्धारण गर्दा उचित र पर्याप्त क्षतिपूर्ति निर्धारण नभएमा व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहणको नाममा हरण वा जफत हुन गई उल्लिखित संबैधानिक प्रावधान केवल सजावटी (Ornamental) व्यवस्थामा परिणत हुन जाने भएकाले राज्यका संबन्धित निकायहरु त्यसतर्फ संवेदनशिल हुन आवश्यक देखिन्छ । अझ व्यवसायिक आयोजनाहरुका लागि गरिने सम्पत्ति अधिग्रहणमा आयोजनाहरुले व्यावसायिक लाभ



Amr

लिई जाने तर सम्बन्धित व्यक्तिले आफ्नो सम्पत्तिको उचित र पर्याप्त मुआब्जा समेत नपाउने स्थिति हुनु कदापि न्यायोचित हुन सक्दैन । मुआब्जाको पर्याप्तताको निर्धारण कतिपय अवस्थामा सार्वजनिक हितको 'प्रयोजन' समेतलाई दृष्टिगोचर गरी गरिनु पर्ने तर्फ समेत मुआब्जा निर्धारण समितिले विचार पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

२८. प्रस्तुत मुद्दाका हकमा अरुण-३ जलविद्युत परियोजनाका लागि ४०० के.भी. प्रसारण लाईन अन्तर्गत १४ वटा टावरमा परेको रिट निवेदकहरूका जग्गाको मुआब्जा सम्बन्धमा मुआब्जा निर्धारण समितिले मुआब्जा निर्धारण उपसमितिको सिफारिससमेतका आधारमा जग्गाको भौगोलिक अवस्था, सडक मार्गको पहुँच, उत्पादन तथा उपभोगको अवस्था, चलन चल्तीको स्थानीय मूल्य, मालपोतको रजिष्ट्रेशन मूल्य तथा थैली रकम, बैंक तथा वित्तीय संस्थामा धितो प्रयोजनका लागि निर्धारित मूल्य तथा जिल्लामा यस अघि यस्तै जग्गामा निर्धारित मुआब्जा रकम समेतलाई आधार मानी मुआब्जा रकम निर्धारण गरेको भन्ने इजलाससमक्ष पेश हुन आएको मुआब्जा निर्धारण समितिको फाइल तथा लिखित जवाफ बेहोराबाट समेत देखिँदा मुआब्जा निर्धारणका आधार र कार्यप्रणाली कानून बमोजिम नभएको वा न्यायोचित र वस्तुनिष्ठ आधारको अवलम्बन नगरी मुआब्जा रकम निर्धारण गरेको भन्ने देखिन आएन । तथापि मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय उपर चित्त नबुझाई निवेदकहरूले जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ११ बमोजिम गृह मन्त्रालयमा उजुरी निवेदन गरेकोमा सो मन्त्रालयबाट समेत मिति २०८०।०५।१० मा सोही आधारमा मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय पुनरावलोकन गर्न नपर्ने भनी निर्णय भएको समेत देखिएको स्थितिमा प्रस्तुत रिट निवेदनको माध्यमबाट निवेदकहरूलाई क्षतिपूर्तिको रकम पर्याप्त नभएको वा यो यति मुआब्जा निर्धारण गरिनुपर्ने भनी भन्न मिल्ने देखिएन । मुआब्जा निर्धारणका आधार, कार्यप्रणाली तथा निर्णय कानूनसम्मत नै देखिन आयो उत्प्रेषणको आदेशद्वारा उक्त निर्णय बदर गर्नुपर्ने अवस्था देखिएन ।

२९. निवेदकहरूले ४०० के.भी. प्रसारण लाईन विस्तार हुँदा तारमुनि परेको (Right of way) जग्गाको सम्पूर्ण क्षति नोक्सानी वापत मुआब्जा पाउनुपर्ने भनी माग गरेकोतर्फ हेर्दा विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३३ को उपदफा (३) मा नेपाल सरकारले वा अनुमति प्राप्त व्यक्तिले विद्युतको उत्पादन प्रसारण वा वितरणसम्बन्धी कुनै निर्माण

Amr

[Handwritten signature]

कार्य गरेमा त्यस्तो निर्माण कार्य भएको ठाउँ वा सो ठाउँको वरिपरि तोकिएको दुरीमा पर्ने घरजग्गा अरु कसैले कुनै खास कामको निमित्त प्रयोग गर्न नपाउने गरी नेपाल सरकारले निषेध गर्न सक्नेछ । त्यसरी निषेध गरिएको कारणबाट सम्बन्धित व्यक्तिलाई पर्ने हानी नोक्सानीवापत नेपाल सरकार वा अनुमति प्राप्त व्यक्तिले तोकिएवमोजिम क्षतिपूर्ति दिनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्था हेर्दा विद्युत उत्पादन प्रसारण तथा वितरणसम्बन्धी कुनै निर्माण कार्य भएमा सो को वरिपरी तोकिएको दुरीसम्मका घरजग्गा अरु कसैले कुनै खास काममा प्रयोग गर्न नपाउने गरी निषेध गर्न सक्ने र त्यसरी निषेध गरेको कारणबाट सम्बन्धित व्यक्तिलाई हुन गएको क्षतिवापत क्षतिपूर्ति दिईने भन्ने व्यवस्था देखियो । रिट निवेदकहरूले आफ्नो घरजग्गा, खेतबारीबाट ४०० के.भी. विद्युत प्रसारण लाइन लगेको र सो मुनिको भागमा घर बनाउने, बोट विरुवा लगाउने तथा अन्य उपयोगसमेत गर्न नपाउने भएकाले सो को समेत क्षतिपूर्ति पाउनुपर्ने भनी दावी लिएको देखिन्छ । विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३३ को उपदफा (३) को व्यवस्था राज्यले व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गरी लिने अधिकार (Eminent Domain) अन्तर्गत पर्ने नभए तापनि राज्यले व्यक्तिको सम्पत्तिको प्रयोगलाई नियमन वा निषेध गर्न सक्ने अधिकार (Police Power) अन्तर्गत पर्ने देखिँदा तारमुनिको वा तारदेखिको खास दुरीसम्मको भागलाई खास खास कार्य गर्न निषेध गरेको कार्यलाई अन्यथा भन्न सकिएन । तर सोही कानूनी व्यवस्थाले उक्त नोक्सानी वापत क्षतिपूर्ति दिईने व्यवस्था गरेकोमा विपक्षीबाट पेश भएको लिखित जवाफ हेर्दा प्रथम चरणमा १४ वटा टावर रहने जग्गाको रु. ५ लाख देखि रु. ८ लाखसम्म मुआब्जा निर्धारण गरिएको भन्ने देखिन्छ । विद्युत प्रसारण लाईनका लागि टावर निर्माण भएपछि सो को वरिपरी तथा एउटा टावरबाट अर्को टावरसम्म टाँगेको तारमुनिको (Right of way) भागमा पर्ने घरजग्गा समेत हटाउनु/उठाउनुपर्ने लगायतका नोक्सानी वा जोखिम रहने अवस्थालाई इन्कार गर्न सकिँदैन । यस स्थितिमा विद्युत प्रसारण लाइनका लागि टावर निर्माण हुने क्षेत्रको मुआब्जाले मात्र सम्बन्धित व्यक्तिलाई पुग्ने क्षतिपूर्ति हुनसक्ने देखिँदैन । लिखित जवाफबाट पनि प्रथम चरणमा टावर निर्माणको क्षेत्रको मुआब्जा दिने भन्ने बेहोरा उल्लेख भएको देखिँदा सो बेहोराबाट

[Handwritten signature]

~~विपक्षीहरू~~

विपक्षीहरूले तारमुनिको भागको समेत क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने तय्यलाई स्वीकार गरेको देखिए तापनि सोका लागि कुनै प्रक्रिया शुरु गरेको भन्ने नदेखिँदा प्रस्तावित आयोजनाका लागि ४०० के.भि. विद्युत प्रसारण लाइनका लागि टावर निर्माण हुने क्षेत्रको मात्र नभई सो टावरबाट तानिने तारमुनिको (Right of way) भाग तथा सो को निश्चित दुरीसम्मको भागमा मुआब्जा निर्धारण गर्दा लिइएका आधारका अतिरिक्त प्रसारण लाइनको क्षमता, सोबाट मानव स्वास्थ्य वा सुरक्षामा पर्नसक्ने जोखिम, तारमुनिको (Right of way) भागमा घरजग्गा परेका कारण आफ्नो थात थलोबाट विस्थापित हुनुपर्ने अवस्था रहे नरहेको सम्बद्ध आधारहरूलाई हेरी तारमुनि परेको घर जग्गा आदि सम्पत्तिको समेत न्यायोचित क्षतिपूर्ति प्रदान गरेर मात्र प्रसारण लाइन विस्तार गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेश जारी गरिदिएको छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई आदेशको विद्युतीय प्रति अपलोड गरी भिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

~~विपक्षी~~
(नहकुल सुवेदी)
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

~~विपक्षी~~
(तिलप्रसाद श्रेष्ठ)
न्यायाधीश

इजलास अधिकृत (उपसचिव): सम्झना सिम्खडा पुडासैनी
कम्प्युटर अपरेटर: कृष्ण गिरी
इति संवत् २०८० साल चैत्र ३० गते रोज ६ शुभम्..... ।